

SOSYAL YARDIMLARIN KAYITDIŞI EKONOMİYE ETKİSİ: ÇANKIRI ÖRNEĐİ¹

Eda AYDOS²

ÖZET

Bu çalışmada resmi kurumlar tarafından yapılan sosyal yardımlar ile kayıt dışı çalışma durumu arasındaki ilişki sosyolojik açıdan incelenmiştir. Sosyal devletin gereği olarak yoksul insanlara resmi kurumlar tarafından çeşitli yardımlar yapılmaktadır. Bu yardımlar düzenli olarak veya tek seferlik verilen aynı veya nakdi yardımlardır. Ancak bu yardımlar bazı şartlar altında verilmektedir. Bu şartların başında da yardım verilen yoksul ailelerde resmi kayıt altında çalışan birinin bulunmaması gelmektedir. Sosyal, Ekonomik Destek Yönetmeliği gereği yoksul ailelerde resmi kayıt altında çalışan biri bulunduğu takdirde bu aileler sosyal yardım veren kuruluşlara başvuru yapamazlar. Aynı şekilde yardım almakta olan ailede aile üyelerinden biri resmi kayıt altında bir işe başladığında verilmekte olan yardım kesilir. Yoksul insanlar sadece resmi kurumlar tarafından verilen yardımlarla geçimlerini sağlayamadıkları için kayıt dışı çalışma yoluna başvurmuşlardır. Kayıt dışı ekonomi ise, resmi kayıtlara girmeyen, resmi belgelerle belgelendirilemeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınamayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır. Sosyal yardımların kayıt dışı ekonomideki rolü ve yoksul ailelerin nasıl kayıt dışı çalışmak zorunda kaldıklarını ortaya koymak bu çalışmanın temel amacıdır.

Araştırmanın evreni, Çankırı ilidir. Araştırmanın örneklemini ise Çankırı Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü'nden yardım alan aileler oluşturmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda yarı yapılandırılmış soru kâğıdı üzerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Ayrıca resmi dokümanlardan da yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre görüşme yapılan kişilerin eve giren aylık gelirleri ve kişi başına düşen gelirleri göz önüne alındığında “mutlak yoksul” denilebilecek düzeyde yoksul oldukları anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kayıt Dışı Ekonomi, Yoksulluk, Sosyal Yardım

¹ Bu Makale 5-7 Mayıs 2018 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Çankırı Karatekin Üniversitesi SBE Sosyoloji ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, e_aydos_18@hotmail.com

SOCIAL ASSISTANCE'S EFFECT ON INFORMAL ECONOMY:

THE SAMPLE OF ÇANKIRI

ABSTRACT

In this study, the relationship between the social assistance made by the official institutions and the status of informal working was examined from a sociological point of view. A variety of benefits are provided to the poor by official institutions. These are regular or single-time in kind or cash benefits. However, these benefits are provided under certain conditions. At the beginning of the second conditions, there is no one working under official registration in the poor families that are helped. These families may not be able to apply to social welfare institutions if there is a person working under formal registration in the poor families required by the Social and Economic Support Regulation. When one of the family members in the family who are receiving help in the same way starts a job under official registration, the social assistance is cut off. Poor people apply only to informal work because they can not make a living with the social assistance given by official institutions. The informal economy is the whole of the economic transactions and activities that do not enter official records, which are not documented by legal documents, which can not be controlled by official public bodies under normal rules, and which are not taken into account in national income calculations. The main purpose of this work is to reveal the role of social assistance in the informal economy and how poor families have to work informally. The universe of your research is Çankırı province. The sample of the research was the families receiving the social assistance from Çankırı Social Service Center Directorate. Qualitative research method was used in the study. In this context, the data was obtained by using in-depth interviewing technique through semi-structured questionnaire. It has also benefited from official documents. According to the research findings, it is understood that interviewed people are poor enough to be called "absolute poor" when their monthly income and per capita income are taken into account.

Keywords: Informal Economy, Poverty, Social Assistance

GİRİŞ

Sosyal yardımların kayıt dışı ekonomideki rolü ve yoksul ailelerin nasıl kayıt dışı çalışmak zorunda kaldıklarını ortaya koymak bu çalışmanın temel amacıdır. Yoksulluk, toplumsal yapıda somut göstergelere sahip olan bir olgudur. Bu çalışma kapsamında, yoksul ailelerin nasıl kayıt dışı çalışmak zorunda bırakıldıklarını analiz eden bir alan araştırması yapılmıştır. Bu çerçevede yoksulluk ve yoksul yaşantıya ilişkin algılama biçimi özelde yardım alan yoksullar üzerinden okunmaya çalışılmıştır. Bu konuda literatürde daha önce yapılmış araştırmalara bakıldığında; Şener 2010'da yaptığı çalışmada sosyal güvenlik, sosyal yardım ve işgücü politikalarına ilişkin bir çerçeve oluşturmuş ve yoksullukla mücadelede nerede durduklarını araştırmıştır. Teber ise 2017'de yaptığı çalışmada Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarından yardım alan kişilerin hangi ölçüde işgücüne katılımlarının sağlandığını tespit etmeye çalışıp yardım alan kişilerin çalışma isteklerinin azalıp azalmadığı ve iş araştırması içinde olup olmadıkları konusunu çalışmıştır.

Sosyal yardım alanların iş gücüne katılmalarının konu edinildiği çalışmalar olmasına rağmen literatürde sosyal yardımlar ve kayıt dışı ekonomi arasındaki ilişkiyi Sosyal Hizmet Merkezlerinden alınan yardımlar açısından araştıran bir çalışmaya rastlanılmamış olup bu konuda çalışma yapmanın gerekliliği fark edilmiştir.

Resmi kurumlar aracılığıyla sürekli yardım alan yoksullarla yapılmış olan alan araştırması, kayıt dışı ekonomi ve sosyal yardımlar arasındaki bağlantıya ilişkin önemli ipuçlarını barındırmaktadır. Diğer taraftan bu araştırma, Türkiye'nin önemli sorunlarından biri olan kayıt altına alınmayan ekonomi ve bu duruma yol açan sebeplerden biri olan sosyal yardımların Çankırı ilindeki profilinin kapsamlı biçimde ortaya konması ve analiz edilmesi açısından önemli sayılabilir.

Yoksulluk her ne kadar geri kalmış ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu gibi gözüke de gelişmiş ülkelerin de bir sorunu olmaktan çıkamamıştır. Yoksullukla ilgili literatürde çok fazla tanım olmasına, yoksulluğun tek bir tanımının olmayışı yoksulluğun ölçülmesini imkansız hale getirmektedir. Dolayısıyla yoksulluk tanımının kim için, hangi durumlarda geçerli olacağı konusunda görüş birliği olamamaktadır.

Yoksulluğun baş gösterdiği ülkelerde yoksullukla mücadele gibi çözüm arama yollarına gidilmektedir. Her ne kadar geri kalmış veya açlıkla mücadele eden ülkelerde yoksullukla mücadele çalışmaları önemli bir konu olmasa da gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde yoksulluğun önüne geçmek için sosyal yardımlar söz konusu olmaktadır. Sosyal yardım; sosyal güvenlik ve sosyal hizmet alanı olup, kendi ellerinde olmayan sebeplerle asgari seviyede dahi geçimini sağlayamayacak durumda olan kişi veya hanelere muhtaçlık kriterlerine bağlı olarak, en kısa sürede kendi kendilerine yetecek hale gelmelerini sağlamayı amaçlayan, karşılıksız olarak yapılan, maddi gelir ve destek sağlayan faaliyetlerin bütünüdür (Haspolatlı, 2012: 5-6). Sosyal yardımlar fakir ve muhtaç kişilere tanınan bir hak olmakla beraber devletin asli görevidir (Teber, 2017:9).

Sosyal yardımlar her ne kadar gelir adaletini sağlamak amacı gütsen de ülke içerisinde yaşayan insanların istihdamının sağlanmasının zor olması nedeniyle yapıldığı da su götürmez bir gerçekliktir. İnsanlara asgari geçimlerini sağlayacak ücret karşılığında bir iş vermek, sağlık sigortalarını karşılamak ve emeklilikleri için prim ödemek devletin hazinesi için daha büyük bir yüküdür. Oysa insanlara asgari ücretin yarısı kadar veya daha az miktarda nakdi veya aynı yardım sağlamak devletin karlı çıktığı bir durumdur.

Sosyal yardımlar elbette yoksul insanların belirli şartları taşıdıkları durumlarda verilmektedir. Bu şartlardan en önemlisi ise yardım verilen ailelerde kayıt altında çalışan birinin bulunmamasıdır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı olarak hizmet veren Sosyal Hizmet Kuruluşları aracılığıyla yapılan Sosyal Ekonomik Destek hizmeti ile ihtiyaç sahibi ailelere sosyal yardım yapılmaktadır. Söz konusu yardımın yapılabilmesi için yardım yapılan ailelerin kayıt altında çalışıyor olmaması gerekmektedir. Asgari ücretin yarısından daha az olarak yapılan bu yardım ailelerin geçimlerini sağlamakta yeterli olamamaktadır. Bu nedenle sosyal yardım alan aileler yardımlarının kesileceği korkusuyla kayıt dışı ekonomiye başvurmaktadırlar. Kayıt dışı ekonomi ise resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır. Sosyal yardım alan aile üyelerinden biri kayıt altında çalışmaya başladığında yardımı son bulmaktadır. Aileler ya günübirlik işlerde çalışmakta ya da işverenlerle anlaşarak sigortasız olarak çalışmaktadırlar. Bu durum ise hem yoksul aileler için hem devlet için olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.

Yoksul aileler verilen sosyal yardımı kaybetmeyi göze alamadıkları için ve yalnız bu yardımla geçinemedikleri için kayıt dışı işlere başvurmuşlardır. Ancak bu insanların işverenler tarafından sigorta primlerinin yatırılmaması hem onların sosyal güvencelerinin olamamasına dolayısıyla sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanamamalarına hem de emekli olamamalarına neden olmaktadır. Devlet açısından bakıldığında ise sosyal yardım alan ailelerin kayıt dışı ekonomiye başvurması hem milli kaynakların sosyal yardımlar yüzünden tüketilmesine yol açmaktadır hem de kayıt dışı ekonomi engellenemediği için ülke ekonomisi zarara uğramaktadır. Bu durumdan tek karlı çıkan ise işverenler olmaktadır.

Araştırmanın evreni olarak Çankırı ili seçilmiştir. Çankırı ilinin seçilme nedeni ise örnekleme daha kolay ulaşılabilir düşüncesidir. Örneklem olarak “amaca yönelik örneklem” tercih edilmiş olup araştırmanın örneklemini ise Çankırı Sosyal Hizmet Merkezi Müdürlüğü’nden yardım alan aileler oluşturmuştur.

Çalışmada yoksulluk, sosyal yardımlar ve sosyal yardımların kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisi tartışıldıktan sonra Nitel araştırma yöntemi çerçevesinde yarı yapılandırılmış soru kâğıdı üzerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak veriler elde edilmiştir. Ayrıca resmi dokümanlardan da yararlanılmıştır.

1. SOSYAL YARDIMLARIN KAYIT DIŞI EKONOMİYE ETKİSİ

Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Yoksulluk kavramı, beşeri ihtiyaçlar kavramına dayanır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle fiziki varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama, dinlenme, estetik ve buna benzer sosyo-kültürel ihtiyaçları olan bir varlıktır(Aktan ve Vural, 2002).

Günümüzde 7 milyar civarında olan dünya nüfusunun 1,2 milyardan fazlası, günde 1 dolardan daha azıyla yaşamaya çalışmaktadır. 800 milyondan fazla insan ise, ailesinin ihtiyacı olan gıdayı temin edecek maddi güce sahip olmadığı için aç kalmaktadır (Panahi ve Malekmohammadi, 2011:250-251).Yoksulluk her ne kadar geri kalmış ülkelerin ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu gibi gözüke de gelişmiş ülkelerin de bir sorunu olmaktan çıkamamıştır. Yoksulluk beraberinde tanım karmaşasını da getirmiştir; dünyanın her yerinde yoksulluğun ölçütü farklılaşmaktadır.

“Mutlak yoksulluk” kavramı ile hane halkı ya da bireylerin, biyolojik anlamda olağan yaşantılarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları yiyecek, barınak ve minimum sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan asgari gelir ve harcama düzeyleri ifade edilmektedir(Erdem, 2006:327; Kuyurtar, 2003: 111). Dolayısıyla bu tanımlamada yoksulluk halinin evrensel olarak geçerli görülmesi söz konusudur(Aksan, 2012:12). Bu bağlamda insanın geçimlik standartlarının aynı yaş ve fiziksel özellikleri taşıyan bütün insanlar için, nerede yaşadıkları fark etmeksizin benzerlikler taşıdığı düşüncesinden hareketle, belirtilen standardın altına düşen bireyler, yoksul olarak kabul edilir (Giddens, 2005: 309).

Görelî yoksulluk ise toplumun ortalama refah düzeyinin belirli bir oranının altında olmayı ifade etmektedir (Üstün, 2007: 9) ve sağduyu ile makul, kabul edilebilir yaşam standartları, yaşam tarzları ve eğilimler dikkate alınarak ölçülür (Haralambos, 1985: 143). Söz konusu kavramda, içinde yaşanan toplumdaki asgari yaşam düzeyine sahip olup olamamak belirleyici özelliştir (Erdem, 2006: 327). Bu anlamda, mutlak yoksulluk kavramı ile sadece gıda yoksulluğu ön plana çıkarken göreceli/görelî yoksullukta ise kişi başına düşen ortalama gelir ve alt sınıfın geliri vurgulanmaktadır (Dansuk, 1997: 36). Görelî yaklaşımın iki önemli sonucu vardır: Öncelikle yoksulluğun bertaraf edilmesi oldukça zorlaşır çünkü bu düşünce toplumdaki yapısal eşitsizliğin kökten giderilmesini gerektirir ikincisi ise her toplumun kendine has pratikleri olduğundan, genel bir yoksulluk tanımını zorlaştırır (Konuk ve Bayram, 2009:18).

Yoksulluk, sadece yoksulluğa karşı uygulanabilecek programlar aracılığıyla ortadan kaldırılamamaktadır. Yoksulluğun ortadan kaldırılabilmesi için, herkesin eşit düzeyde kaynaklara ulaşabilmesinin sağlanması, daha adil bir zenginlik ve gelir dağılımına yönelik politikaların üstlenilmesi gerekmektedir. Yoksulluğun azaltılmasına yönelik gerekli ön şart, gelir dağılımındaki adaletsiz yapının ortadan kaldırılmasıdır. Yoksul grupta yer alanların kendi çabaları, gelir dağılımını düzeltmeye yetmediği için bu konuda hükümetin ve sosyal politikaların devreye girmesi, zorunlu hale gelir (Yolcuoğlu, 2012:152).

Sosyal yardım; sosyal güvenlik yöntemi ve sosyal hizmet alanı olup kendi ellerinde olmayan sebeplerle asgari seviyede dahi geçimini sağlayamayacak durumda olan kişi veya hanelere muhtaçlık kriterlerine bağlı olarak, en kısa sürede kendi kendilerine yetecek hale gelmelerini sağlamayı amaçlayan, karşılıksız olarak yapılan, maddi gelir ve destek sağlayan faaliyetlerin bütünüdür (Haspolatlı, 2012: 5-6).

“Sosyal yardımların insanları daha fazla tembelleğe ittiği konusundaki eleştiriler günümüze kadar süregelmiştir ve halen daha bu konuda tartışmalar dile getirilmektedir. Bu tartışmaların odağında ise sosyal yardımların süresi, düzeyi, koşulları, sosyal yardımlar ile çalışmayla elde edilen gelir arasındaki fark, eğitim düzeyi ve iş arama durumu gibi faktörler yer almaktadır. Haveman’ın yaptığı bir araştırmaya göre; gelir koruma desteklerinin miktarı ve ulaşılabilirliği arttıkça gelir yoksulluğu ile ücret dağılımındaki eşitsizliğin azalmasının yanı sıra, çalışma isteği de azalmakta ve işsizlik artmaktadır.” (Teber, 2017:10)

Sosyal yardımların insanlarda çalışma hayatından bilerek uzaklaşmaya (tembelleğe) yol açmasının yanı sıra insanları kayıt dışı çalışmaya da yöneltmektedir. Yapılan sosyal yardımlarda toplumdaki dezavantajlı grupların iyilik halini yükseltmek amaçlanmış olsa da, yardımlardan yararlanabilmek için belirlenen kriterler nedeniyle müracaatçılar, Sosyal Güvenlik Kurumu’na tabi olarak çalışmaktan feragat etmektedirler. Bunun sonucunda sosyal güvence kaydı olmayan müracaatçılar, kendilerini sosyal güvence kayıtları olan diğer kişilere göre avantajlı görmektedirler (Teber, 2017:11).

“Ekonomik faaliyetlerin fiilen gerçekleşmiş olmasına rağmen bu faaliyetlerle ilgili kayıtların tutulmaması olarak nitelendirilen kayıt dışı ekonomi, kamu idarelerinin denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem ve faaliyetlerdir. Diğer bir ifadeyle, kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlara girmeyen, kanuni belgelerle belgelendirilmeyen, yetkili kamu organlarınca normal kurallar çerçevesinde kontrol edilemeyen ve milli gelir hesaplamalarında dikkate alınmayan ekonomik işlem ve faaliyetlerin tamamıdır.

“Genel olarak bir tanım yapmak gerekirse, kayıt dışı ekonomi, gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümüdür”(Sarılı, 2002:32)

Araştırmaya konu olan sosyal yardımlar ise Sosyal Hizmet Merkezlerinden Sosyal Ekonomik Destek Yönetmeliği kapsamında alınan yardımlardır. Sosyal hizmetler, sosyal yardımları etkileyen, biçimlendiren önemli bir değişkendir. Sosyal hizmetler, ihtisaslaşmış kurumlarda ve/veya evde uzmanların desteğiyle yürütülen yoksunluk içinde bulunan bireylerin yaşamlarında iyileştirme sağlanmasını öngören uygulamalardır. Hedef grubunu toplumda dezavantajlı konumda bulunan yaşlılar, kadınlar, çocuklar, özürlüler ve yoksullar oluşturmaktadır. Sosyal hizmetlerin yaşlı, çocuk, engelli bakımı, sağlık ve eğitim hizmetleri üzerine yaptığı çalışmalar-uygulamalar yoksulların yaşam kalitesini iyileştirme ve yapabilirliklerini artırma noktasında dolayimsız etkiye sahiptir (Şener,2010:16).Yoksulluk içinde bulunan kişilerin herhangi bir sosyal hizmet kuruluşu bünyesine dahil edilmeden kendi evlerinde ve ortamlarında korunmasına yönelik olarak gerçekleştirilecek hizmetler 2828 sayılı kanunun Sosyal Ekonomik Destek Yönetmeliği kapsamında yerine getirilmektedir.

Sosyal ve ekonomik destek hizmetine ilişkin olarak (Madde 5);

- a) Ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan ve kontrolleri dışında oluşan maddi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine yönelik, aile ve çocuklarla mesleki çalışmalar yapılması,
- b) Gençlerin ve ailelerin ihtiyaçlarının karşılanması sürecinde sosyal sorunlarının tespiti ve çözümlenmesinde gerekli rehberlik ve desteğin sağlanarak hayat standartlarının yükseltilmesi,
- c) Yardım faaliyetlerinde bulunan kamu kurum ve kuruluşları ile gönüllü kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliği tesis edilerek güç birliğinin sağlanması, kamu veya özel kurumların sosyal yardım amaçlı veri tabanı kullanılarak mevcut kaynaklara en verimli şekilde işlerlik kazandırılması,
- ç) Sosyal ve ekonomik destek hizmetinin uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk ve gençlere öncelik tanınması, ekonomik destek talebinin bütçe imkânları ile karşılanamayacak derecede fazla olması halinde; aciliyet durumu, muhtaç olma derecesi ve müracaat sırası esas alınarak öncelikli olarak değerlendirilmesi,
- d) Muhtaç durumda bulunan çocuğun ailesi veya yakınları ile ekonomik desteğe ihtiyaç duyan gençlerin, en kısa sürede kendi imkânlarıyla yaşamlarını sürdürebilecekleri koşullara kavuşturulması,
- e) Sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sosyal güvenlik sisteminin boşluklarını dolduracak şekilde planlanıp geliştirilmesine özen gösterilmesi,
- f) Sosyal ve ekonomik desteğin muhtaçlık kriteri ve çocuğun üstün yararı ilkesi doğrultusunda yapılması, izlenmesi ve rehberlik edilmesi,
- g) Ekonomik destek talebinde bulunanlardan, çalışmasına engel özel bir durumu veya sağlık ile ilgili bir engeli yoksa meslek edinme kursuna veya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne müracaat etmiş olması,
- ğ) Durumu uygun olan çocukların bakım tedbiri kararı alınmadan ailesi veya yakınları yanında desteklenmesi, bunlardan doğumla çoğul bebek sahibi olanlar ile sağlık sorunu olan çocukların durumlarının öncelikle değerlendirilmesi,
- h) Sosyal hizmet kuruluşlarında korunma altında bulunan çocuklardan, sosyal ve ekonomik destekle ailesi yanına döndürülmeleri uygun olanların bakım tedbiri kararlarının kaldırılarak aile ortamında bakılması ve desteklenmesi,
- ı) Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlananlardan ve zorunlu eğitim kapsamında olup çeşitli nedenlerle eğitimine devam edememiş çocukların okula devamlarının sağlanması,

- i) Müracaatçı veya ailesi hakkında edinilen bilgi ve belgelerin, gizlilik ilkesine dikkat edilerek işlem yapılması ve kişisel verilerin korunması,
- j) Sosyal hizmet desteği ve ekonomik desteğin verilmesinde Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi çerçevesinde insan haysiyeti ve vakarına yaraşır şekilde hareket edilmesi, esastır.

Sosyal ve ekonomik destek hizmetinden yararlandırılacaklardan aşağıdaki belgeler istenir (Madde 19):

- a) T.C. Kimlik Numarası beyanı,
- b) Öğrenci belgesi,
- c) İl müdürlüğü veya sosyal hizmet merkezleri tarafından gerekli görülmesi halinde sağlık raporu, mahkeme kararları gibi bilgi ve belgeler.

(2) İl müdürlükleri ve sosyal hizmet merkezleri, muhtaç kişilerle ve çocukları ile ilgili başka bilgi ve belgeleri elde edebilmek amacıyla talebi gereği mal varlığı, sosyal güvencesi, ekonomik geliri, ikamet ettiği yer, okula devamı, çalıştığı işyeri ile çevre koşulları gibi hizmete uygun başka araştırmalarda da bulunabilir.

(3) Bakanlığın imkânları ile kamu kurumlarından elektronik ortamda elde edilebilecek belgeler ayrıca müracaatçıdan talep edilmez.

(4) Müracaatçının can güvenliği nedeniyle adresi ve Mernis kayıtları mahkeme kararı ile gizlenen vakalarda, kişinin güvenliği için ikamet şartına bakılmaksızın işlem yapılır. Kişinin bilgilerinin gizliliği sağlanır.

2828 sayılı kanunun Sosyal Ekonomik Destek Yönetmeliğinin 5. Maddesinde yer alan (g) bendindeki “ Ekonomik destek talebinde bulunanlardan, çalışmasına engel özel bir durumu veya sağlık ile ilgili bir engeli yoksa meslek edinme kursuna veya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne müracaat etmiş olması” ifadesi insanları çalışma hayatına yönlendirmek, sosyal yardımların insanları çalışma hayatından bilerek uzaklaşmaya (tembelliğe) teşvik etmemesi amacını taşımaktadır. Ancak bu yönetmeliğin uygulamada yol açtığı farklılık ise sosyal yardıma müracaat etmiş olan herkesten belge olarak Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü başvuru belgesi istenmesine rağmen bu belgenin sadece müracaatçının dosyasında kaldığının düşünülmesidir. Müracaatçıların bu belgeyi almalarına rağmen iş bulma çabası içine girmemeleri, önlerine çıkan iş fırsatlarını değerlendirmemeleri Sosyal Ekonomik Destek hizmetinin tam anlamıyla amacına ulaşamadığını düşündürmektedir. Yine aynı yönetmeliğin 5. Maddesinin (e) bendinde yer alan “Sosyal ve ekonomik destek hizmetinin sosyal güvenlik sisteminin boşluklarını dolduracak şekilde planlanıp geliştirilmesine özen gösterilmesi” ibaresi sosyal yardımların gerçekte sosyal güvenlik sisteminin boşluklarını doldurup doldurmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Söz konusu yönetmelikte esas amaç insanları geçici ekonomik kriz durumundan kurtarmak ve insanların hayatlarını kendi kendilerine idame ettirebilmelerini sağlamaktır. Ancak uygulamada müracaatçılardan iş arama belgesi istenilmesine rağmen sosyal yardım alan kişilerden yönetmeliğin 19. Maddesinin 2. Bendinde yer alan “İl müdürlükleri ve sosyal hizmet merkezleri, muhtaç kişilerle ve çocukları ile ilgili başka bilgi ve belgeleri elde edebilmek amacıyla talebi gereği mal varlığı, sosyal güvencesi, ekonomik geliri, ikamet ettiği yer, okula devamı, çalıştığı işyeri ile çevre koşulları gibi hizmete uygun başka araştırmalarda da bulunabilir.” ifadesinde de belirtildiği gibi sosyal güvencesinin olduğu belge istenilmektedir. Sosyal güvencenin istenildiği belgede kişinin herhangi bir iş yerinde sigortalı olarak çalıştığı belgelendiği takdirde müracaatçıya verilen sosyal yardımın son bulması insanların kayıt dışı çalışmak zorunda kaldıklarını düşündürmektedir.

Sosyal yardım almaya hak kazanan müracaatçılara yardım verilmeden önce imzalatırılan EK’te müracaatçılara imzalatırılan taahhütnamenin 12. Maddesinde yer alan” Destek almamı gerektiren koşulların ortadan kalkması ve yeterli ekonomik gelirim olması halinde derhal bilgi vererek desteğin sonlandırılmasını talep edeceğimi” ibaresinin bulunması ve sosyal hizmet çalışanlarının da müracaatçıları sigortalı işe başladıkları takdirde yardımlarının son bulacağını ifade etmeleri insanlarda sigortalı çalışmanın onların zararına olacağı bir durum izlenimi yaratmaktadır.

En yüksek sosyal yardımın asgari ücretin neredeyse yarısı kadar olması, insanların ailelerini geçindirememeleri izlenimi oluşturmaktadır. Dolayısıyla sosyal yardım alan insanların kayıt dışı çalışma yoluna başvurdukları düşünülmektedir. Özellikle yardım alan kişilerin kadın müracaatçılardan oluşması onların sigortasız olarak temizlik işlerinde, unlu mamuller satan işyerlerinde, kafelerde çalışmalarına neden olduğu gözlenmiştir. Böylelikle hem kendileri emeklerinin karşılığını alamadıkları hem de sigortasız çalışmanın getirdiği dezavantajları yaşadıkları izlenimi oluşmuştur. Sigortasız çalışmaları için sosyal güvencelerinin olmadığı ve bu durumun da onların sağlık hizmetlerinden yararlanamamalarına ve güvenli bir gelecek için emekli olamamalarına yol açtığı düşünülmektedir

2. BULGULAR ve TARTIŞMA

Araştırma kapsamında Çankırı Sosyal Hizmet Merkezinden Sosyal Ekonomik Destek adı altında yardım alan 9 kişiyle derinlemesine mülakat tekniği ile görüşülmüş olup bu kişilerin 8’i kadın, 1’i erkektir. Görüşmeler müracaatçıların kendi evlerinde yapılmış olup her bir görüşme ortalama 15-20 dakika sürmüştür. Kadın görüşmecilerin sayısının fazla olmasının nedeni yardım alan kişilerin parçalanmış aileler olması ve bu parçalanmışlık ile çocukların velayetinin genelinin anneye verilmesi annenin geçimini sağlamakta zorlanmasıdır. Görüşmecilerden birinin erkek olmasının nedeni ise karısından ayrılan ve velayeti kendisine verilen çocuklarına bakmak zorunda kalması ve düzenli bir gelirin olmamasıdır. Görüşmecilerden 7’si eşinden ayrılmış olup, 1 kişinin eşi vefat etmiştir, 1 kişi ise evlidir. Evli olan G2’nin parçalanmış aile kapsamı dışına çıkmasındaki neden ise 18 yaş altındaki kayınbiraderine baktığı için ekonomik yoksunluk çekmesidir. Benzer şekilde “Sosyal Yardımların Çalışma Hayatındaki Olumsuz Etkileri: Tembellik” konulu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından yardım alanlar aileler ile yaptığı çalışmasında Teber (2017:30) ise genel olarak bakıldığında başvuranların büyük bir çoğunluğunu evli olanların ve eşinden boşanmışların oluşturduğu, eşinden boşanmış olanların da yarısından fazlasının kadın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu konuda G2 şunları belirtmiştir:

“Kayınvalidem vefat etti. Kayınpederim ise kanser olduğu için çalışamayacak durumda. Ortaokula giden kaynım için alıyorum bu yardımı. Bakacak kimseleri olmadığı için kayınpederim ve eşimin kardeşleri de bizle birlikte yaşamaktadırlar. Evde 8 kişi yaşıyoruz ve sadece eşim çalışıyor. Eşimin maaşı da geçinmemize yetmiyor.”G2

Mülakat yapılan görüşmeciler 27 ile 42 yaş aralığında olup aktif çalışabilecek nüfus içine dâhil olmaktadır. Görüşmecilerden 4’ü Sosyal Hizmetlerden aldığı yardım dışında hiç gelirin bulunmadığını, 2’si 500-600 TL arası aldıkları nafaka ile geçindiklerini, görüşmecilerden G2, eşinin 2000 TL maaşı ile geçindiğini, G5 ise kayıt dışı çalıştığı işten aylık 500 TL gelir elde ettiğini, G4 ise diğer yardım kuruluşlarından aldığı 600 TL ile geçindiğini ifade etmiştir.

Teber (2017:38)'in yaptığı araştırma sonucuna göre ise geliri 900 TL' den az olan hane sayısı sekiz, 901 - 1.300 TL olan hane sayısı altı, 1.301 - 1.700 TL olan hane sayısı üç, 1.701 - 2.000 TL olan hane sayısı bir, 2.001 TL ve üstü olan hane sayısı ise ikidir. Bu da göstermektedir ki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfından yardım alan kişilerin aylık gelirlerinin Sosyal Hizmet Merkezinden yardım alan kişilerin aylık gelirlerinden daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Görüşmecilerden 6'sı ilkokul mezunu, 2'si ortaokul, 1'isi lise mezunudur. Kadın görüşmecilerin eğitim durumunun daha düşük olduğu gözlenirken tek lise mezunu görüşmecinin erkek olması erkeklerin eğitim fırsatını daha kolay yakaladığını düşündürmektedir. Yardım alan görüşmecilerin eğitim düzeyleri düşük olduğu için iş bulmakta sıkıntı çektiklerini ve vasıfsız işlerde çalışmak istemediklerinden dolayı da kendilerine uygun iş bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Teber (2017:31) ise görüşmecilerin eğitimi konusunda benzer sonuçlara ulaşarak yardım başvurusunda bulunan kişilerin eğitim düzeyleri genelde çok düşük olup bu kişilerin büyük bir kısmını dokuz kişi ile ilkokul mezunları oluşturduğunu tespit etmiştir. G2'nin görüşleri bu konuyu destekler biçimdedir:

“İŞKUR'a başvurduğum ama fabrikada vardiyalı olarak iş çıktı. Vardiyalı iş bana uygun değil. Çocuklarımı gece kime bırakıp da gideceğim? İlkokul mezunu olduğum için daha iyi bir iş de bulamıyorum.” G2

Yardım alan kişilerin evlerinde yaşayan kişi sayısı genel olarak 5 kişinin altındadır. Görüşmecilerden 1'i evde iki kişi yaşadığını, 4'ü üç kişi yaşadığını, 3'ü dört kişi yaşadığını ve 1'i sekiz kişi yaşadığını ifade etmiştir. Teber(2017:37) ise görüşme sırasında geliri olan kişi sayısı fazla olan hanelerde, hanede kalan kişi sayısının da fazla olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hanede yaşayan kişi sayısının az olmasının nedeninin ise sosyal ekonomik desteğin genel olarak parçalanmış ailelere verilmesinden ve evde genelde anne veya baba bulunmadığından kişi sayısının az olduğu tahmin edilmektedir. Bir diğer nedenin ise eşinden ayrılan veya eşi vefat eden bir kadın veya bir erkek baba evine yerleştiğinde eğer baba evinde çalışan birisi varsa yardım bağlanmadığı ve bu durumun da kişilerin yardım alabilmek için ayrı eve taşınmasına neden olduğu tahmin edilmektedir. G7 ve G1'nin ifadeleri bu konuyu doğrular niteliktedir:

“Eşimden ayrıldıktan sonra babamın evine yerleştim üç çocuğum ile birlikte. Sonra Sosyal Hizmetlerden yardım almaya başladım. Ama babamın emekli maaşı olduğu için yardımın kesileceğini düşündüm ve ailem başka bu yüzden başka eve taşındı.” G7

“Eşimden ayrıldıktan sonra ailem beni ve çocuklarımı yalnız bırakmamak için yanıma yerleştiler. Bu yardım için başvurduğumda babamın maaşından dolayı yardımı alamayacağımı söylediler. Biz de çare olarak ailemin kendi evlerine dönmesini bulduk.” G1

Görüşmecilerden 5'inin evinde iki çocuk, 2'sinin evinde üç çocuk, 1'nin evinde dört çocuk, 1'nin evinde ise bir çocuk yaşamaktadır. Evinde çocuk olan görüşmecilerin 8'nin de çocukları okul çağındadır. Sadece G2'nin evinde iki tane okul öncesi çocuk bulunmaktadır. Görüldüğü gibi sosyal yardım alan görüşmecilerin tümünün bakmakla yükümlü çocuklarının olduğu gözlenmiştir. Çünkü Sosyal Ekonomik Destek Yönetmeliğine göre sosyal yardım çocukların herhangi risk, ihmal veya istismar altına düşmemesi için verilmektedir.

Görüşmecilerden “Evde çalışan var mı?” sorusunu “evet” olarak cevaplayan sadece iki kişi vardır. Bu görüşmecilerden G2, parçalanmış bir aile olmamasına rağmen eşinin kardeşine baktığı için sosyal yardım aldığını ifade etmiştir. Evde çalışan kişi ise sadece G2'nin kocasıdır. G5 ise sigortasız olarak çalışmaktadır.

“Benim asıl mesleğim kasaplık. İş çıktıkça kesimhaneye gidiyorum. Halı saha maçlarında hakemlik yapıyorum.” G5

Görüşmecilerden yalnız ikisi kayıt dışı çalıştıklarını, diğer 7 görüşmeci herhangi bir işte çalışmadıklarını belirtmişlerdir. Çalışmayan görüşmecilere ise çalışmamalarının nedenini sorulduğunda çocuklarına baktıklarını veya sağlık problemleri olduğunu ifade etmişlerdir. Teber (2017:55) ise bu konuda sadece kadınlar ve çocuklardan oluşan hanelerde kadınlar, çocuklarına bakmak zorunda oldukları için sürekli ve düzenli bir işte çalışmak yerine fason işleri tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır.

“Büyük kızımın bazı psikolojik sorunları olduğu için onunla ilgilenmek zorundayım. O yüzden şu an için çalışmıyorum.” G6

“Çocuklarım küçük olduğu için çalışmayı düşünmüyorum.” G2

“Dizimde menisküs olduğu için çalışmıyorum.” G4

“Akciğerimde bir rahatsızlığım var. Bu yüzden çalışmıyorum.” G3

Kayıtdışı çalışan G5 isimli görüşmeci sigortasız olarak kesimhanede ve halı saha maçlarında çalıştığını ifade etmiştir. G8 isimli görüşmeci ise sigortasız olarak temizlik işlerine gittiğini belirtmiştir.

“Şu anda düzenli olarak çalışmıyorum. Temizlik işi çıktıkça temizliğe gidiyorum.” G8

Bu soruya takiben görüşmecilere “İş arıyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya 3 görüşmeci iş aradıklarını, diğer 6 görüşmeci iş aramadıklarını belirtmişlerdir. Görüşmecilerden 4'ü daha önce hiç sigortalı veya sigortasız olarak çalışmadıklarını, 3 görüşmeci sosyal yardım almadan önce sigortalı olarak çalıştıklarını, 2 görüşmeci ise sosyal yardım aldığı süre içinde sigortasız olarak çalışmaya devam ettiklerini belirtmişlerdir. Sosyal yardım aldıkları süre içinde sigortalı olarak çalışan görüşmeciye rastlanmamıştır. Bu durum insanların çalışma imkanları olmasına rağmen ve sosyal yardım almadan önce çalışmış olmalarına rağmen sosyal yardım almaya başlayınca çalışmaktan vazgeçtiklerini düşündürmektedir. Teber (2017:57) ise çalışmayan görüşmecilerin bir kısmı engelli veya engelli yakını olup hanede bakıma muhtaç kişiler bulunduğu için çalışmadıkları tespitinde bulunmuş olup araştırmamızda böyle bir bulguya rastlanılmamıştır.

“Sosyal Hizmetlerden yardım almadan önce Ankara’da milletvekilinin evinde sigortalı olarak açıcılık yapıyordum. Eşimden ayrıldıktan sonra Çankırı’ya yerleştim ve sosyal hizmetlerden yardım almaya başladım.” G6

“Daha önceden Uluyazi’da üniversitenin yemekhanesinde sigortalı olarak çalışıyordum. Çocukların dersi ile ilgilenmek zorunda olduğum için bıraktım işi.” G1

Görüşmecilerin 7’si aldıkları sosyal yardımın ailelerini geçindirmeye yetmediğini ifade etmiştir. Sadece G3 ve G6, aldığı yardımın ailesini geçindirmeye yettiğini ifade etmiştir:

“Ben iki kızım adına yardım almaktayım. Ev kirası ödemiyorum. Eski eşime ait evde oturuyoruz. Aldığım yardım geçinmemize yetiyor.” G6

İş arayan 3 görüşmeci sigortalı olarak iş aradıklarını belirtmiştir. Çalışmayı düşündüğü takdirde sigortalı bir işi tercih edecek olan 3 görüşmeci vardır. Diğer 3 görüşmeci ise ileride çalışsalar bile sigortasız olarak çalışmak istediklerini belirtmişlerdir. Teber (2017:61) ise çalışabilecek durumda olup da işsiz olan kişilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için sürekli olarak iş aradıkları bulgusuna ulaşmıştır.

“Aslında sigortasız olarak temizlik veya yaşlı bakımı işinde çalışmak istiyorum. Kızımın dişlerine tel taktırmam gerekiyor. Onun için de para lazım. En azından tedavi parası çıkana kadar çalışsam yeter.” G6

Sosyal yardım alırken sigortalı bir işe başladığında yardımın kesileceğini görüşmecilerden sadece 1 kişi dışında hepsi de bildiğini ifade etmiştir. Bu durum zaten yeterli ekonomik gelirleri olması halinde müracaatçıların Sosyal Hizmetlere bildirmesi gerektiği müracaatçıların imzaladığı taahhütnamede -EK’te- belirtilmiştir. Bu konuda -yönetmelikte söz konusu olmayan- müracaatçılara işe başladıklarını bildirmedikleri takdirde geriye dönük ödeme alınacağı da Sosyal Hizmet Merkezi çalışanları tarafından söylendiği görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. G1’in ifadeleri bu konuyu doğrular niteliktedir:

“Sigortalı bir işe başladığımda ilk işim zaten Sosyal Hizmetlere bunu bildirmek olacaktır. Çünkü cezası var diye biliyorum.” G1

Sosyal güvencelerden yararlanma ve ilerde emekli olma fikri tüm görüşmeciler tarafından cazip olduğu ifade edilmiştir. Tüm görüşmeciler ilerde emekli olup rahat bir yaşam sürmek istediklerini belirtmişlerdir.

“Daha önce de çalıştığım için sigortamın bir kısmı yatmıştı. Şimdi de sigortalı bir iş bulup yardımın kesilmesini istiyorum. En azından yarım kalan sigortamı tamamlayıp emekli olmak istiyorum.” G5

“Çalışmıyorum. Küçük çocuklarım var. İlerde de çalışmayı düşünmüyorum. Sosyal güvencelerden faydalanmak, emekli olmak isterim tabii.” G9

Görüldüğü gibi çalışmak istemeyen ancak emekli olup rahat yaşamak isteyen görüşmeciler de bulunmaktadır. Bu durum da sosyal yardım alan kişilerin çalışmadan rahat yaşam istediklerini düşündürmektedir.

SONUÇ

Katılımcılarla yapılan ekonomik durumları hakkındaki görüşmeler neticesinde bütün katılımcılar haneye giren gelirlerinin asgari ücretin altında olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan kişilerin eve giren aylık gelirleri ve kişi başına düşen gelirleri göz önüne alındığında «mutlak yoksul» denilebilecek düzeyde yoksul oldukları anlaşılmaktadır.

Sosyal yardımların kayıt dışı ekonomi üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmanın sonucunda da görüldüğü gibi sosyal yardım alan kişiler genel olarak çalışmak istememektedirler. Sosyal yardım alan insanlar çalışabilecek durumda olmalarına ve yardım almadan önce çalışıyor olmalarına rağmen çalışma hayatından bilerek uzaklaşmakta ve tembelliğe sürüklenmektedirler.

Yapılan görüşmeler neticesinde görüşmecilerin genel olarak sigortalı bir işi tercih ettikleri sonucuna ulaşılmış olup, sosyal yardımın insanları kayıtdışı çalışmaya yönlendirdiği sonucuna ulaşılmamıştır. İnsanlar her ne kadar tercih olarak sigortalı olarak çalışmayı tercih etseler de bu durumu sadece ifade olarak belirtmişlerdir. Görüşmecilerin birkaçı çalışmak istemekte ancak kendine uygun iş bulamamaktadır. Görüşmecilerin geneli ise çalışmak istememekte ve neden olarak çocuklara bakacak kimselerinin olmadığını veya sağlık problemleri olduğunu gerekçe olarak göstermektedirler. Ancak sağlık problemi olduğunu ifade edenlerin herhangi bir iş göremezlik raporu bulunmamaktadır. Çocuklarına bakacak kimsesinin bulunmadığını ifade edenlerin geneline bakıldığında çocuklarının okul çağında olduğu bundan dolayı çocukların bakıma muhtaç olmadığı görülmüştür. İnsanların çalışmamak için değişik bahaneler ürettikleri sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKSAN, G. (2012). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 27, ss. 12.
- AKTAN, C.C. ve VURAL İ.Y. (2002). “Yoksulluk: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri”, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak-İş Federasyonu Yayınları.
- DANSUK, E.(2003). “Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi”, Yoksulluk Sempozyumu, Deniz Feneri Derneği, İstanbul, s. 245.
- ERDEM, T. (2006). “Yoksulluk”, Feodaliteden Küreselleşmeye Temel Kavramlar ve Süreçler”, Lotus Yayınevi, Ankara, s. 321-365.
- GIDDENS, A. (2005). “Sosyoloji”, (Haz.: Cemal Güzel), Ankara: Ayraç Yayınları.
- HARALAMBOS, M. (1985), “Sociology Themes and Perspectives”, University Tutorial Press, U.K.
- HASPOLATLI, E. (2012). “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Üzerine Bir İnceleme”, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, s. 5-6,
- KONUK O. ve BAYRAM A.K. (2009). “İnsansızlaştırılmış Yoksulluk: Yoksulluk, Bilim ve Etik”, Civil academy Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7, Sayı:1.
- KUYURTAR, E. (2003). “Mutlak Yoksulluğa İlişkin İki Etik Yaklaşım”, Deniz Feneri Yoksulluk Sempozyumu, Cilt:1, s. 110-122.
- PANAHI, F. ve I. MALEKMOHAMMADI (2011). “The Analysis of Effective Factors On Livelihood Poverty Alleviation In Rural Iran”, International Symposium On Poverty Alleviation Strategies, 11. Basım, Ankara.
- SARILI, M. A. (2002). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, Bankacılar Dergisi, Sayı:41.
- ŞENER, Ü. (2010). “Yoksullukla Mücadelede Sosyal Güvenlik, Sosyal Yardım Mekanizmaları ve İş Gücü Politikaları”, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Politika Notu
- TEBER, V. (2017). “Sosyal Yardımların Çalışma Hayatındaki Olumsuz Etkileri: Tembellik” Pamukkale Üniversitesi Tezsiz Yüksek Lisans Projesi.
- ÜSTÜN, N. (2007). “Sivas’ta Yoksulluk”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi. S.B.E., Sivas.
- YOLCUOĞLU, İ.G. (2012). “Türkiye’de Sosyal Politikalar ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi”, Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, Ekim, Sayı:2, Cilt:23, ss. 153.

2828 Sayılı Sosyal Ekonomik Destek Yönetmeliği